

Верховний
Суд

Касаційний господарський суд

Війна і довкілля: як Україна формує відповідь на екоцид

Ганна ВРОНСЬКА – суддя Верховного Суду

Поняття екоциду

Екоцид — масштабне знищення довкілля, яке завдає серйозної і довготривалої шкоди природним екосистемам, підриває основи життя людей та ставить під загрозу майбутнє цілих поколінь.

Уперше цей термін був запропонований у 1970-х роках у відповідь на екологічні злочини, вчинені під час війни у В'єтнамі, коли застосування хімікатів масово знищувало лісові масиви та отруювало водні ресурси.

У червні 2021 року незалежна експертна група Stop Ecocide Foundation представила проєкт юридичного визначення екоциду як «незаконного або навмисного акту, вчиненого з усвідомленням того, що існує значна ймовірність спричинення серйозної та широкомасштабної або довготривалої шкоди довкіллю».

Нормативна база реагування на екоцид:
міжнародний і національний вимір

Стаття 35 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій забороняє засоби та методи ведення війни, що мають на меті або можуть призвести до широкомасштабного, довготривалого та серйозного ураження природного середовища. Подібну норму містить і стаття 55 того ж протоколу.

Нормативна база реагування на екоцид: міжнародний і національний вимір

Стаття 8(2)(b)(iv) Римського статуту МКС класифікує як воєнний злочин «навмисні атаки, знаючи, що вони спричинять випадкові втрати життя серед цивільного населення або шкоду об'єктам цивільного характеру, що будуть надмірними у порівнянні з конкретною та очікуваною сукупною військовою перевагою».

Нормативна база реагування на екоцид: міжнародний і національний вимір

Стаття 441 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за екоцид — масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосферного повітря або водних ресурсів, а також інші дії, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Нормативна база реагування на екоцид: міжнародний і національний вимір

Окрему роль у правовому регулюванні відіграють підзаконні акти — численні методики, інструкції, порядки, затверджені Кабінетом Міністрів України та Міністерством захисту довкілля, які визначають алгоритми фіксації, оцінки та обрахунку екологічних збитків. Саме на їх основі формується доказова база для майбутніх позовів у національних та міжнародних юрисдикціях.

Види шкоди довкіллю

Війна спричиняє широкий спектр шкоди — від миттєвого фізичного знищення до відстроченого хімічного чи біологічного впливу. Прийнято виокремлювати пряму і непряму шкоду.

Окрему категорію становить кумулятивна шкода — це поєднання низки окремих впливів, які разом формують новий рівень загрози для довкілля. Наприклад, одночасне забруднення води та ґрунтів на території заповідника, поряд із знищенням лісів, створює ефект «екологічної воронки», з якої природа не може самотійно відновитися.

Також за тривалістю дії шкода поділяється на короткострокову (наслідки однієї події, що зникають за кілька днів), середньострокову (наслідки, що зберігаються протягом тижнів і місяців) та довгострокову (наслідки, які впливатимуть на екосистему роками або десятиліттями). За охопленням — локальна, регіональна або транскордонна. Саме останній тип шкоди становить серйозну загрозу для міжнародної екологічної безпеки та є підставою для міжнародного розгляду.

Принципи відшкодування шкоди в екологічному праві

1. Принцип «забруднювач платить».
2. Принцип превенції.
3. Принцип відновлення.
4. Принцип справедливості між поколіннями.
5. Принцип обґрунтованості та наукової точності.

Принцип «забруднювач платить»

Його сутність полягає у тому, що особа або держава, яка завдала шкоди довкіллю, повинна нести відповідальність за її усунення та компенсацію. У міжнародному вимірі це означає обов'язок держави-агресора повністю відшкодувати збитки, спричинені природному середовищу іншої держави.

Принцип превенції

Згідно з ним, шкоду довкіллю слід не тільки ліквідовувати, але й запобігати їй усіма можливими засобами. У воєнному праві цей принцип трансформується в обов'язок сторін конфлікту утримуватися від застосування методів ведення війни, які мають або можуть мати згубний вплив на екосистеми.

Принцип відновлення

Він означає, що компенсація має включати не лише грошове відшкодування, але й реабілітацію навколишнього середовища — відновлення річок, лісів, популяцій тварин, очищення ґрунтів тощо.

Принцип справедливості між поколіннями

Збереження довкілля у стані, придатному для життя майбутніх поколінь. Цей принцип має особливе значення у воєнний час, коли наслідки шкоди можуть бути відкладеними на десятиліття вперед.

Принцип обґрунтованості та наукової точності

Вимагає, щоб усі оцінки шкоди були засновані на достовірних даних, актуальних методиках, незалежній експертизі та доказах, що відповідають вимогам національного й міжнародного процесуального права.

Висновки

Відшкодування збитків внаслідок екоциду — це не лише юридичний інструмент, а й моральний імператив, який вимагає від держави, суспільства й правничої спільноти принципової, системної й довготривалої відповіді.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ